

REAKTIVNI I PROAKTIVNI STAVOVI U RELIGIOZNOSTI VJEROUČITELJA

MIRKO BARBARIĆ

Salezijanska klasična gimnazija
Vukovarska 62
51000 Rijeka

Primljeno:
12. 9. 2009.

Pregledni
članak

UDK
37.014.52:159.9

Sažetak

Vjeroučitelj je u službi religioznog odgoja. Religioznost je sastavnica njegove profesije. Uloga mu nije nimalo beznačajna. Polazeći od interesa psihologije za religiju i obratno, mi – izabравši kao polazište ovog rada dva psihologijska pravca (frejodovski i humanistički) – kroz njih proučavamo psihologijske potke religioznosti vjeroučitelja. Ukratko osvjetljavamo značenje pojmova reaktivnosti i proaktivnosti upućujući na Allportovu i misao nekih drugih psihologa slične antropološke orijentacije koji naglašavaju pozitivnost ljudske osobe kao i transcendentalne vrijednosti koje karakteriziraju religioznost uopće. Također evidentiramo i osvjetljavamo parametre koji označuju ova dva ključna pojma u njihovoj različitosti. Sagledavamo u kojoj mjeri religioznost vjeroučitelja – kako reaktivna tako i proaktivna – može utjecati na rezultate njegova svekolikog rada. Religioznost vjeroučitelja, ističemo, ima dobro uporište u proaktivnosti. Riječ je o stavu, ponašanju i stvaralačkom mentalitetu za koje plediramo i koji obogaćuju njegovu religioznu stvarnost.

Ključne riječi: *religioznost, proaktivnost, reaktivnost, G.W. Allport, vjeroučitelj, psihologija*

0. UVOD

Vjeroučitelji su suputnici svojim vjeroučenicima. To je jedno ljudsko iskustvo mladenačkog rasta u vjeri. Oni putuju zajedno, razgovaraju, razmjenjuju misli i iskustva. Velik dio zajednički prevaljenog puta ostaje nam dugo u sjećanju. Takva iskustva znaju biti prava dragocjenost. Hrane nas i podržavaju – često cijelog života. Vjeroučitelj je odgajatelj u vjeri i dijeli svoj život s vjeroučenicima na dubinskoj razini religioznosti. U najrazličitijim susretima s njima pomaže im tkati njihov život i ulazi-

ti dublje u njegovu tajnu. On ih uvodi u svoj »dom«, u svoj život. »Čovjek je po svojoj biti i prirodi upućen na duhovno zajedništvo s drugim čovjekom, s drugom osobom, s drugim ti.«¹

Ako traže autoritete, mladi »to čine zato što u njima osjećaju bogatstvo ljudske topline i sposobnost da zajedno s njima koračaju stazama života.«²

¹ I. MACAN, u: I. ČEHOV – I. KOPREK, *Etika. Priručnik jedne discipline*, Školska knjiga, Zagreb 1995, str. 215.

² IVAN PAVAO II, *Prijeći prag nade*, Mozaik knjiga, Zagreb 1994, str. 139.

Činjenica je da uvjerljivost »počiva više u samoj osobi i njezinim činima, nego u njezinim verbalnim iskazima«. ³ I nije svejedno kakvi stavovi »prosijavaju« iz odgojitelja vjere. Ono što izražavam o pojmovima »reaktivnost« i »proaktivnost« može nam pomoći da prepoznamo osobitosti stavova o kojima ovisi i vjeroučiteljeva djelotvornost.

Budući da religiozna dimenzija definira i karakterizira vjeroučiteljev poziv, a da je »duhovna komponenta u najšire shvaćenom smislu, jednako relevantna i za učenika i za vjeroučitelja«, ⁴ držimo važnim u ovaj rad uključiti neke doprinose psihologije u odnosu na religiozni stav.

Da bismo lakše shvatili religioznost vjeroučitelja promatranu sa stajališta proaktivnih i reaktivnih stavova, u ovom članku najprije ukratko ocrtavamo najbitnije značajke tih stavova. Nakon toga posvećujemo se dvjema interpretativnim teorijama religioznosti. U nastavku posebice predstavljamo specifične parametre reaktivne i proaktivne religioznosti, te ukazujemo na posljedice koje one imaju za poslanje vjeroučitelja.

Članak završavamo nekim zaključnim razmišljanjima.

I religija i religioznost ⁵ spadaju u temeljne i specifične vidove vjeroučiteljeva poziva; ipak, zbog ciljeva koje smo postavili, nas ovdje iznad svega zanima religioznost koju proučava psihologija religije. ⁶

1. INTERES RELIGIJE ZA PSIHOLOGIJU I OBRATNO

Usprkos izuzetno važnoj ulozi koju religija ima u životu mnogih ljudi, pa tako i stručnjaka poput psihologa i psihijatarata, religija i religioznost rijetko se, ako se i uopće, spominju u udžbenicima psihologije i psihijatrije. Sve više se pokazuje potreba za suradnjom između religije i psiho-

logije poštujući pritom njihovu autonomiju. Treba naglasiti da je temeljno poznavanje psihologije religioznosti posebno važno i za vjeroučitelje koji prate rast mladih ljudi u vjeri, a i zato da bi sami sebe mogli bolje razumjeti i kvalitetnije raditi. Otkad se psihologija oblikovala kao sustavna znanstvena disciplina, proučavanje religioznosti sa psihološkog stajališta stalno je u porastu. Ovaj članak želi doprinijeti psihološkom rasvjetljavanju i razumijevanju proaktivnih i reaktivnih stavova u religioznosti vjeroučitelja. Naravno, tema vjeroučiteljeve religioznosti je kompleksna i široka, a ovdje želimo istaći da i psihologija može pomoći u promoviranju pozitivne strane. May ističe da psihologija i religija mogu također surađivati u izgradnji strahopoštovanja i divljenja koje osjeća zdravo, krea-

³ J. BALOBAN, *Osobni pristup dušobrižništvu u pastoralnom djelovanju*, u: »Vjesnik Đakovačke biskupije« 123(1995)7-8, 340-343, ovdje str. 343.

⁴ J. BALOBAN, *Duhovna komponenta prosvjetnog djelatnika*, u: »Glas Koncila« 35(1996)48-49, 19.

⁵ Usp. L. DANI, »Religija«, u: F. DE MARCHI – A. ELLENA, *Dizionario di sociologia*, Ed. Paoline, Roma, 1976, str. 1051. Autor tvrdi da termin »religija« izriče odnos između čovjeka i transcendentije, između čovjeka i svetoga, između čovjeka i vjerovanja; međutim termin »religioznost« se odnosi na učinkovite aktualizacije religije u ljudskim ponašanjima.

⁶ Prema Allportu, psihologija religije je pozitivan studij psiholoških procesa koji se zanimaju za religiozno ponašanje ukoliko je tipično ljudsko ponašanje u svojim različitim vidovima: emocionalnom, intelektualnom, voljnom, a također i konfliktnom.

Svaki psihologijski pravac može sa svog gledišta proučavati religiju i čovjekova vjerovanja, samo ako se ograniči na subjektivni vid religioznog stava, a da se ne poziva na objektivnu istinu same religije. Ona je naime u kompetenciji filozofije i teologije. Usp. G.W. ALLPORT, *Divenire. Fondamenti di una psicologia della personalità*, Giunti-Barbera, Firenze, 1963, str. 136; RONCO, *I dinamismi psicologici nella crescita spirituale*, u: »Vita consacrata« 13(1977), 145-158.

tivno ljudsko biće, u kojem se aktualiziraju mogućnosti ljudskog duha.⁷

Valja također reći da i površni pregled povijesne baštine psihologije religioznosti pokazuje da psihologiju od davnina nalazimo u okviru religije i teologije. Otkada postoji psihologija kao znanost, psihologija religije je predmet proučavanja vodećih stručnjaka i škola. Kratki prinosi desetak vodećih stručnjaka prikazani su u knjizi »Psihologija religije« Š. Š. Ćorića.⁸

Osobna religioznost vjeroučitelja proučavana sa stajališta psihologije ne samo da daje znanstvenu dimenziju psihologije religioznosti, nego će zasigurno nuditi sve veće mogućnosti važnog sastojka značajne potpore vjeroučiteljevu svekolikom osobnom rastu i ostvarenju.

Znamo, dimenzija religioznosti se na ovaj ili onaj način pojavljuje u čovjeku po svojoj prirodi, sama od sebe, bez socijalizacije i bez vjerskog odgoja. A vjeroučitelj je po svojoj povezanosti s Crkvom pozvan na svjedočenje kršćanske religioznosti te kao poseban »pastoralni djelatnik« nastoji pomoći mladima da bliže i sveobuhvatnije upoznaju kršćansku religiju. Kao teološki kompetentna osoba, on pomaže mladima da u vjeri dobiju bolje uporište i motrište za svoj život. Religiozna dimenzija osobito je blisko povezana s vršenjem njegove profesije i u školskom okruženju. To konkretno znači da je vjeroučitelj pozvan biti svjedok vjere u školskom okruženju, tj. onaj koji pomaže učenicima na putu njihova osobnog razvoja i rasta u vjeri.

Religioznost se (ovdje) prvenstveno shvaća kao određeno osobno osvjedočenje i određeni stil života i ponašanja, koji stoje u odnosu s Nadnaravnim. U toj igri religioznih nadahnuća i psiholoških dimenzija može se ponajčešće osjetiti kako se harmonično slažu i upotpunjuju stvarnost i ciljevi psihologije i religije. Povijest psihologije

religioznosti očituje mnoštvo perspektiva i suprotnih stavova, ali i utvrđenih činjenica i općeprihvaćenih mišljenja. Pristajemo uz poslovičnu Allportovu izjavu, da ima onoliko religioznih iskustava koliko i religioznih ljudi na zemlji, no mi dodajemo – i onoliko različitih njihovih tumačenja koliko i psiholoških istraživanja njima posvećenih.

Kako važnost vjeroučiteljeve religioznosti želimo istaći i osvijetliti kroz reaktivne i proaktivne stavove (ponašanja), nužno je da barem ukratko objasnimo te pojmove.

1.1. »Reaktivnost« i »proaktivnost«

Čovjek je po svojoj prirodi »otvoren za svijet«. To ga potiče da kroz učenje odrasta i i sve više raste u zrelosti koja ga osposobljava da u složenim društvenim ustrojima produktivno tj. proaktivno i reaktivno ide kroz život. To su dva pojma koja objašnjavaju suprotne stavove i ponašanja. Proaktivne osobe imaju jasne ciljeve i ulažu energiju u ostvarenje tih ciljeva. Obično znaju što hoće i ne slijede nagon stada. Ne propuštaju prilike. Otvorene su novomu. »Reaktivni« se pak čovjek ponaša tako da on reagira na situacije. To znači – čekat ću da se nešto dogodi i onda reagirati. Dakle, postoji poticaj i nakon njega reakcija. Reaktivnim ljudima se život događa onako kako naiđe i kako sudbina donese.

Teorijskoznanstveni doprinos dali su razni autori humanističke psihologije⁹, a među svim zastupnicima ovog pravca po-

⁷ R. MAY, *Man's Search for Himself*, W.W. Norton, New York, 1953.

⁸ Š. Š. ĆORIĆ, *Psihologija religioznosti*, Naklada Slap, Jastrebarsko, 1998, str. 31-45.

⁹ Ovaj psihološki pravac je osnovao A. Maslow 1962. godine. Sam ga je nazvao »treća sila«, jer u sebi sadrži sve one teorije koje se nisu prepoznale u ondašnje dvije velike vladajuće psihološke škole, tj. u psihoanalizi i biheviorizmu.

sebno značenje dat ćemo G. W. Allportu zbog dva razloga¹⁰: prvo, njemu dugujemo porijeklo i značenje pojmova »reaktivnost« i »proaktivnost«, a drugo, zbog njegova posebnog zalaganja za religioznost i pažnje prema njoj. On ju je naime shvaćao kao ujedinijavajuću koncepciju života pojedinca, tj. kao temeljno mjerilo zrelosti ili integracije cijele osobnosti. Ovdje ćemo kratko opisati temeljne stavove »reaktivnosti« i »proaktivnosti«, tako da sva ponašanja možemo sintetizirati u te jedinstvene pojmove. U osnovi našeg razmišljanja je, dakle, humanistički pravac koji ističe izravne ljudske kvalitete, kao što su izbor, stvaralaštvo, vrednovanje i samoostvarenje, oponirajući tako mehanicističkim i redukcionističkim koncepcijama čovjeka, koje su tipične za psihoanalizu i biheviorizam.

Nakon što je uočio da se termini »reakcija« ili »reaktivno« u psihologiji rabe stotine puta više nego termin »proaktivan«¹¹, Allport se upitao kako je moguće da psihologija bude istinska znanost promjene, razvoja, budućnosti i potencijala osobnosti, kad se predstavlja kao znanost koja je pretežno vezana na odgovore, reakcije, regresiju i sl.

U »Harward Educational Review« objavio je članak i prikazao tri načina na koje čovjeka u to doba opisuju (predstavljaju) različiti znanstveni psihologijski i filozofijski smjerovi. Naturalizam, pozitivizam, biheviorizam, operacionalizam i fizikalizam su poimali čovjeka kao »reaktivno biće«. Psihoanaliza, psihodinamika i dubinska psihologija su promatrale čovjeka kao »u dubini reaktivno biće«. Olizam, ortopsihologija, personalizam i egzistencijalna psihologija su pak zastupali mišljenje da je čovjek »biće u procesu postojanja«¹².

Takva koncepcija čovjeka kao »bića u procesu postojanja«, tj. bića koje je usmjeren prema ostvarenju nakane ili svoga

životnog projekta, potpuno odgovara sadržaju termina *proaktivnost* u Allportovoj teoriji. Čovjek nije proizvod okolinskih utjecaja ili teško dohvatljive podsvijesti niti serijski čin. Isto tako nije sastavljen i pasivno određen svojim nagonima ili sredinom, nego je sposoban sebe neprestano izgrađivati i težiti prema zrelosti u postojanju te neprestanoj obnovi procesa i dinamizama koji ga vode prema preciznim željenim ciljevima.

Zauzimajući se za proaktivnu koncepciju zdrave i zrele osobnosti, Allport je ponudio neka mjerila¹³ koja dobro pobliže određuju dva temeljna stava što ih je on susreo u svojim istraživanjima i iskustvima. A to je s jedne strane proaktivan, zdrav i normalan stav koji vodi rastućoj zrelosti

¹⁰ G.W. ALLPORT, *The Individual and His Religion: A Psychological Interpretation*, Macmillan, New York, 1950.

¹¹ Usp. G.W. ALLPORT, *Il sistema aperto nella teoria della personalità*, u: »Orientamenti Pedagogici« 7(1960)4, 666-667. U navođenju stranica poslužili smo se talijanskim prijevodom. Izvorni naslov članka glasi *The Open System in Personality Theory*.

¹² Usp. G.W. ALLPORT, *The Person in Psychology. Selected Essays*, Beacon Press, Boston, 1968, str. 68.

¹³ Ovdje nabrajamo mjerila zrelosti kako ih Allport vidi: 1) Osoba proširuje osjećaj vlastitoga ja: ljubeći sebe, sve više proširuje svoje interese sudjelujući duboko u interesima drugih. 2) Gaji srdačnost u odnosima s drugima: to je sposobnost razvijanja intimnosti u prijateljstvu i ljubavi te razumjevanja shvaćena kao srdačnost, poštovanje i pozitivna tolerancija. 3) Emocionalna sigurnost i povjerenje u samu sebe, podnošenje frustracija, samokontrola, sigurnost. 4) Realistično poimanje. Sposobnost i zadaće: shvaćanje stvarnosti nije odvojeno od cilja da se zadovolje vlastite potrebe, interesi i fantazije, nego se ona prihvaća s najvećom objektivnošću. Raspolaganje specifičnim sposobnostima da bi se jasno razvilo vlastito zanimanje. 5) Razumijevanje sebe i smisao za humor. 6) Ujedinijavajuća koncepcija i poimanje života, tj. imati nacrt i ideal života i oko njega organizirati i integrirati sva svoja iskustva i vlastitu osobnost. Vidi: G.W. ALLPORT, *Psicologia della personalità*, LAS, Roma, 1977, str. 24.

i reaktivan stav, koji je bolestan, nenormalan ili blokiran u sposobnostima rasta i poboljšanja.

Temeljne značajke *reaktivnog stava* su težnja za povlačenjem u sebe i nesposobnost ili velika teškoća da se drugi vole na nesebičan način, nedostatak kreativnosti i odgovornosti u praćenju i ostvarenju odgovornih i zahtjevnih ciljeva, traženje pretežno neposrednih zadovoljstava i nesposobnost njihova odgađanja, nedostatak povjerenja u sebe i u druge, nepoznavanje i neprihvatanje sebe, iskrivljeno shvaćanje stvarnosti, naglašen i proširen osjećaj prema kojemu se pojedinac uvijek osjeća napadnut ili u opasnosti i stoga osjeća potrebu da se brani od samoga sebe ili od drugih. Nadalje, tu su neprestano negativni osjećaji koji čine osobu razdražljivom, rezigniranom i žalosnom, težnja za samozažaljenjem i okrivljavanjem, nedostatak objektivnih vrednota i nepostojanje istinskog ideala oko kojeg bi se organizirao vlastiti život i vlastita osobnost.

Nabrojimo ukratko temeljne značajke *proaktivnog stava* kako ih vidi Allport. To su: sposobnost duboke i nesebične ljubavi, traženje nesebičnog i neposrednog dobra, stvaralaštvo i odgovornost u postizanju željenih ciljeva, sposobnost poznavanja samoga sebe, razumijevanja stvarnosti na relativno objektivni način, želje za rastom i poboljšanjem, temeljno povjerenje u sebe i u druge, postojanje životnog nacrtu oko kojeg čovjek ujedinjuje vlastitu egzistenciju i integrira vlastitu osobnost, postojanje sustava vrednota među kojima primarnu važnost imaju društvene i religiozne.

Osim Allporta, brojni su psiholozi koji su proučavali ovu problematiku. Autori¹⁴ koji su doprinijeli – neki više, neki manje – proučavanju proaktivnosti i reaktivnosti te zanimanju za religiozna pitanja su: Maslow sa svojim pojmom »samoostvarenja«,

Frankl sa svojim pojmovima »autotranscendencije« (samonadilaženja) i »nadsmsla«, H. Thome sa svojom teorijom »egzistencijalna tematika«. Nadalje, o istoj tematici – polazeći od činjenice da čovjek nikad nije završen nego otvoren – razmišlja J. Nuttin kad govori o »životu kao otvorenoj zadaći«.

2. DVA PRAVCA TUMAČENJA RELIGIOZNOSTI

Među različitim autorima, koji su sa zanimanjem i na različite načine proučavali religiozno ponašanje,¹⁵ dovoljno je prisjetiti se dvaju pravaca tumačenja: onog frejdovske psihoanalize i onog humanističkog. Izbor ovih dvaju pravaca opravdan je zbog činjenice da je, kako će se vidjeti u nastavku, frejdovska koncepcija religioznog stava bitno na crti značajki reaktivnosti, dok je humanistička koncepcija na crti proaktivnosti.

2.1. *Frojdovska koncepcija*

Religioznost ima prilično važno mjesto u cijelom frejdovskom djelu. Ali razvoj Freudove misli u pogledu religioznosti može se sažeti u tri temeljne tvrdnje koje od-

¹⁴ Uz Allporta podsjećamo na sljedeće psihologe koji su na istoj crti: W. James, R. Otto, C.G. Jung, R. May, A. H. Maslow, V.E. Frankl, J. H. Thome, Nuttin, E. Erikson, E. Fromm, S. Freud. Doprinosi tih autora i njihove teorije o »proaktivnosti« i »reaktivnosti« možete ukratko naći u: M. BARBARIĆ, *Motivacijska uporišta u proaktivnim i reaktivnim stavovima vjeroučitelja*, u: »Kateheza« 30(2008)3, 229-231.

¹⁵ Usp. A. RONCO, *I dinamismi psicologici nella crescita spirituale*, str. 151, i A. RONCO, *Psicocanalisti e pastorale*, u: B. RAVASIO (ur.), *Psicologia e azione pastorale*, Piemme, Roma, 1984, str. 31-44. Među »klasičnim« autorima mogu se spomenuti još W. James, R. Otto, C.G. Jung, S. Freud, A. Adler, M. Eliade i sam G. W. Allport. Među novijim mogu se spomenuti I. Caruso, F. Kunkel, A. Vergote, A. Godin, A. Van Kaam, E. H. Erikson, E. Fromm.

govaraju isto tako trima kronološkim etapama njegove misli. Najprije Freud shvaća religiju kao kompulzivnu neurozu, povezanu s osjećajem krivnje, a u vezi s obredima neurotičnih opsesija.

Na drugom mjestu je vidi kao produkt Edipova kompleksa i potisnutosti infantilnog libida koji skreće na druge objekte pomoću sublimacije i projekcije; Bog bi bio projekcija posvećene slike vlastitoga oca. I na kraju, religiju shvaća kao iluziju, umišljenu regresiju tj. vraćanje u infantilnu sigurnost, kao kompenzacijski mehanizam određen da malo-pomalo iščezne kako u odrasloga napreduje znanstvena sigurnost.¹⁶

U biti, prema Freudu, religiozni stav je neurotskog, dakle patološkog, tipa pa prema tome sprečava pojedinca da na odgovarajući način raste u svojim funkcijama sinteze i prilagođavanja prema jakom i sigurnom Ja u afektivnoj i seksualnoj normalnosti, drži ga slabim, ovisnim i fiksiranim za infantilne potrebe prošlosti; također, u njemu održava osjećaje krivnje i straha koji ga čine zabrinutim i u obrambenom stavu prema samom sebi i prema drugima.

Sve ove značajke religioznog stava, prema frejdovskoj teoriji, tipične su za reaktivnost. Dakle, koncepcija religioznosti u Freuda je reaktivna.

Međutim, uz negativne vidove koje kritičko vrednovanje frejdovske misli može utvrditi,¹⁷ izvlačimo na svjetlo i neke pozitivne vidove koji zanimaju ovaj rad.

Freud demitizira lažnu religioznost i dopušta razaznati (veću ili manju) primjerenost mnogih religioznih ponašanja, stavljajući ih u odnos s vedrim nadilaženjem infantilne problematike ili fiksacija i regresija koje pokazuju zastoj u religioznom razvoju, povezujući ga sa svim razvojnim procesima koji karakteriziraju rast pojedinca.

Osim toga, upravo zbog postojanja podsvjesnih motivacija, Freud upozorava na smisao mnogih izričaja koje pojedinac upotrebljava u govoru o Bogu: otkriti onoga koji je autentičan i dubok znači razumjeti pojedinca u njegovu temeljnom stavu rasta ili obrambenog zastoja.¹⁸

2.2. Humanistička koncepcija

Za humanističku pak psihologiju religioznost je komponenta osobnosti koja bez teškoća biva uključena među dinamizme koji promiču ljudski rast, zrelost, pa sve do, po nekim autorima, mentalnog zdravlja¹⁹: ona ima specifičnu ulogu u određenju

¹⁶ Freudovi spisi koji prikazuju ova njegova tumačenja religije su: »Zwangshandlungen und Religionsübungen« iz 1907. god., »Totem und Tabu« iz 1913. god. i »Die Zukunft einer Illusion« iz 1927. god., povezan s ovim posljednjim u »Das Unbehagen in der Kultur« iz 1930. Usp. G. MILANESI – M. ALETTI, *Psicologia della religione*, Elledici, Leumann (To), 1973, str. 39; G. DACQUINO, *Religiosità e psicoanalisi*, Torino, S.E.I., 1982, str. 17-24.

¹⁷ Vidi npr. nastojanje očitovati se o objektivnoj jezgri vjere, nedostatak empirijskih potvrda njegovoj teoriji, uočavanje patoloških religioznih ponašanja, središnjost emocionalnog i putenog nagona u religioznosti pri čemu se zapostavlja poznajni vid, korijen religije i morala u biti neurotičan. U vezi s ovim usporedi: G. PIANAZZI, »Elementi di «pseudo-morale inconscia», u: »Salesianum« 34(1972), 653-711 i »Fattori nevrotizzanti di una religione mal presentata«, u: »Anime e Corpi« 11(1973), 441-475; A. RONCO, »Integrazione psichica e virtù: elementi di una psicologia delle virtù umane«, u: »Seminarium« 3(1969), 535-536; Isti, *Introduzione alla psicologia*, Vol. 1, *Psicologia dinamica*, LAS, Roma, 1980, str. 142; G. STICKLER, »Lo psicologo clinico in campo vocazionale-religioso«, u: »Rivista di Scienze dell'Educazione« 18(1980), 214.

¹⁸ Usp. G. MILANESI – M. ALETTI, *Psicologia della religione*, Elledici, Leumann (To), 1973, str. 46-49.

¹⁹ Usp. npr. J. NUTTIN, *Psicanalisi e personalità*, Ed. Paoline, Alba, 1960, str. 110 i 155. Usp. također V.E. FRANKL, *Dio nell'inconscio: psicoterapia e religione*, Morcelliana, Brescia, 1977; G. GROPPA, *Maturità di fede o maturazione cristiana? Suggestioni*

pojedina psihički zreli, čini ga u unutrašnjosti ujedinjenim i daje njegovoj egzistenciji posebni dinamizam.

Ovaj humanistički stav osobito podržava Allport²⁰, koji – parafrazirajući misao svog učitelja W. Jamesa²¹ – nalazi psihološke razloge normalnoga i zreloga religioznog osjećaja u nevolji koju osoba osjeća zbog svoje nesposobnosti da riješi ili nadvlada tolike životne teškoće i prepreke. On takve razloge nalazi i u potrebi da usmjera vlastitu egzistenciju oko jedne opće nakane koja mu dopušta vrednovati cjelokupnu stvarnost.²²

Postoji, dakle, među različitim značajkama zrele osobnosti sposobnost nadahnuća na jednom sustavu motivacija i vrijednosti oko kojih se organizira vlastiti život. Uz pomoć tih vrijednosti religiozna osoba izvodi jedinstvenu sintezu kojom uspostavlja odnos s kozmosom, što predstavlja vrhunac dozrijevanja osobnosti.²³ Religiozni motiv je osebujan, jer pojedinac ima duboku potrebu da razumije stvarnost svoga života na cjelovit i konačan način da bi joj dao smisao i usmjerenje. To je potreba za egzistencijalnom sigurnošću koja ima više spoznajne nego emotivne korijene, jer se rađa iz traženja i razumijevanja posljednjeg smisla života i mjesta koje pojedinac zauzima u stvarnosti. Ona je zatim motiv koji raste, u neprestanom je nastajanju, povezana s razvojem samoga sebe prema zrelosti po uzoru na konstantnu usmjerenost na posljednje probleme, one najvažnije za čovjeka: smisao života, patnju, smrt.²⁴

Značajke ove koncepcije religioznosti su na crti onih koje su tipičnije za proaktivan stav. Uočljiva je također opreka između koncepcije religioznog stava prema freudovskoj misli, koja vjeru smješta isključivo u obrambene funkcije Ja, i Allportove misli po kojoj religioznost ima visoko integrirajući učinak na osobnost.

U vezi s religioznim stavom značajna je također Allportova distinkcija između ekstrinzične (vanjske) i intrinzične (unutar-

e proposte, u: »Orientamenti pedagogici« 30(1983), 636-645; A.H. MASLOW, *Personality and Religion. The Role of Religion in Personality Development*, SCM Press Ltd, London, 1970, 168-179; G. PIANAZZI, »Fattori nevrotizzanti di una religione mal presentata«, u: »Anime e Corpi« 11 (1973), 449-451.

²⁰ G. W. ALLPORT, *The Individual and His Religion. A Psychological Interpretation*, Collier-Mc Millan, London, 1960, str. 161. Allport smatra da je religija čovjeka predložena smjelost da sam sebe poveže za stvorenja i Stvoritelja; to je njegov posljednji pokušaj da proširi i nadopuni svoju osobnost našavši najveći kontekst kojem pripada.

²¹ W. James se smatra »ocem« pozitivne koncepcije religije. Iako previše naglašava njezinu emocionalnu komponentu i funkcionalni vid, on religiju shvaća kao normalan proces ljudskog života: ona je originalan motiv, neovisan o drugim motivima, s uravnoteženom i integrirajućom funkcijom psihičkog zdravlja.

²² G.W. ALLPORT, *Isto*, str. 10sl., 59-83. i *Psicologia della personalità*, LAS, Roma, 1977.

²³ Ovu Allportovu tvrdnju podržavaju mnogi psiholozi humanističke struje, kao što su Maslow, Thome, Nuttin, Frankl itd.

²⁴ U odnosu na onoga koji religiozni život izabere kao status, G. W. Allport piše: »Religiozno nadahnuće je njihova temeljna karakteristika. Za njih jedini oblik istinski dostojan vlastite težnje jest onaj religiozni. Ona pruža sintezu svega onoga što ulazi u iskustvo svega što ga nadilazi, kontrolira raspoložive prostore u razvoju osobnosti. Takve osobe razvijaju sposobnost samoobjektivizacije, odvajajući svoj razum i svoju iracionalnost, uviđajući njihova ograničenja. One zadržavaju u svojoj perspektivi kako sliku samih sebe tako i sliku svoga idealnog zamišljaja samog sebe. I to sadrži za njih mjerila savjesti. Rasuđuju između vlastitih težnji i njihovih neophodnih prilagođavanja, razlikujući tako ono što je važno od onoga što je jednostavna činjenica. Vrednuju vjerojatnosti u teološkom području afirmirajući u krajnjoj liniji koncepciju života koja – čini se – ne pušta ništa bez promišljanja, promatranja. Ovaj se proces, ukoliko je zamršen, predstavlja kao način u kojem zrele osobnosti prihvaćaju i vrednuju religioznu premisu svog postojanja.« G.W. ALLPORT, *Divenire. Fondamenti di una psicologia della personalità*, Giunti-Barbera, Firenze, 1963, str. 163.

nje) religioznosti.²⁵ Prva je infantilnog tipa i njezini su razlozi potreba za potporom, obranom, zaštitom i sigurnošću. Dakle, sve značajke reaktivnosti kao u freudovskoj koncepciji religioznog stava. Druga je međutim zrela, pogonska snaga prema valjanom, snažnom cilju života. U to su uključeni spoznajni, kao i emotivni ili afektivni čimbenici. Pojedinaac se osjeća dinamično potaknut na neprestani rast svoje religioznosti, na ostvarenje svoje zrelosti i transcendentnosti, a sve su to tipične značajke proaktivnosti.

3. SPECIFIČNI PARAMETRI REAKTIVNE I PROAKTIVNE RELIGIOZNOSTI

U svjetlu svega izloženog o Freudovoj i Allportovoj teoriji, s tim da kod Allporta postoji razlika između ekstrinzične i intrinzične religioznosti, razumije se kako religiozni stav može u pojedinca poprimiti jasne reaktivne ili proaktivne konotacije. U svakom se pojedincu također mogu u različitim kombinacijama miješati dva tipa religioznosti, a ipak je moguće utvrditi specifične parametre svakog od njih.

U religioznom stavu koji je u osnovi reaktivan religioznost je stvarno egocentrična, obrambena, koristoljubiva, narcisoidna, ekshibicionistička, iz navike, instrumentalizirana, oponašajuća, antropomorfna, nestvarna, pretežito emotivna, često s magijskim i animističkim komponentama, povezana s verbalizmom i formulama.

Jedan od tipičnih oblika korištenja religije radi osobne koristi ili da bi se izbjegle štete je onaj koji zovemo ugoda (zadovoljstvo).²⁶ Riječ je o procesu pomoću kojeg se osoba predstavlja krajnje privrženom i uslužnom, ali iznutra ne vjeruje u ono što čini. Pojedinaac koji živi ovakav tip religioznosti nosi u sebi sustav sačinjen od racionalizacija i drugih obrana koje ga štiti

te od straha, stida, osjećaja krivnje i napuštenosti.²⁷ Freud ističe gotovo isključivo ovaj reaktivni stav pojedinca prema religioznosti i moralu, koji nisu više autonomne vrijednosti, nego svrsishodna ponašanja koja smanjuju njegov strah ili se prilagođuju izvanjskim zahtjevima.²⁸ Ako je pojedinac psihološki nezreo ili bolestan, to se također odražava na njegovu religioznost: poremećaj od kojega pati određuje i tip poremećaja koji on ima u svojim odnosima s Bogom.²⁹

²⁵ Usp. G.W. ALLPORT, *The Individual and His Religion. A Psychological Interpretation*, Collier-Mc Millan, London, 1960, str. 59-83. Usp. također: Isti, *The Person in Psychology. Selected Essays*, Boston, Beacon Press, 1968, str. 149-151.

²⁶ L. M. RULLA, *Antropologia della vocazione cristiana*, Vol. 1, Basi Interdisciplinari, Piemme, Casale Monferrato (AL), 1985.

²⁷ Usp. G. DACQUINO, *Religiosità e psicoanalisi*, S.E.I., Torino, 1982, str. 140-144; L.S. FILIPPI, *Maturità umana e celibato: problemi di psicologia dinamica e clinica*, La Scuola, Brescia, 1973, str. 180. Usp. također A. VAN KAAM, *Religione e personalità*, La Scuola, Brescia, 1972, str. 207 i sljedeće. Autor teškoće religioznog razvoja stavlja u odnos s fiksacijama na bioseksualna stanja pojedinca te prikazuje neurotske težnje u traženju religioznog savršenstva.

²⁸ A. Ronco naglašava: »U ovom stavu Bog nije viđen u sebi samom, nego jedino kao onaj koji liječi traume i utočište je u tjeskobi; izvršavaju se norme i religiozne dužnosti (vježbe) veoma brižljivo, jer se od takvih vježbi očekuje, gotovo kao magičan učinak, oslobađanje od vlastite tjeskobe i osjećaja krivnje, a da se pritom ostvaruje osobni odnos s Bogom; povrijeđeni moralni narcisizam može proizvesti neurotičnu potrebu za čišćenjem koja se očituje u obliku skrupula [...], bilo tjelesnim mrtvljenjem bez ljubavi. Neurotičar je nagan, prisiljen da vidi Boga pretežno kao suprotnost svojim strahovima i svojoj grešnosti; umjesto da ga vidi onakva kakav je On u samom sebi, kako se On očitovao, nalazi u njemu strogog suca i neumoljivog kažnjavatelja što odgovara njegovu nemiru i kazni koju on izvršava nad samim sobom.« A. RONCO, *Psicoanalisi e pastorale*, u: B. RAVASIO (ur.), *Psicologia e azione pastorale*, Piemme, Roma, 1984, str. 31-44.

²⁹ Usp. G. DACQUINO, *Religiosità e psicoanalisi*, str. 121.

Međutim, u religioznom stavu koji je u osnovi proaktivan, religioznost je obilježena altruizmom, požrtvovnošću, prakticirana je iz uvjerenja, a ne iz osobne koristi, doživljena je dubinski i nije instrumentalizirana vlastitim ciljevima ili narcističkim potrebama.³⁰ Umjesto ugone (zadovoljstva) javlja se autentična identifikacija s religioznim vrednotama u koje pojedinac vjeruje i pounutarnjenje sa slobodnim prihvaćanjem da ga religiozne vrednote iznutra mijenjaju.³¹

Pretežno proaktivan religiozni stav nalazimo tako u osobnosti koja ostvaruje proces dozrijevanja vjere, koji također nužno uključuje proces ljudskog dozrijevanja.³² Sve ljudske kvalitete, kao što su ljubav, poštovanje, povjerenje, nada, optimizam itd., nalazimo stoga u religioznosti proaktivnog pojedinca.

Ovaj proaktivni i zreli religiozni stav obilježen je također dinamičnošću, kao uvijek otvoren zadatak, jer ne postoji konačni i definitivni cilj religioznog razvoja, napretka: traženje istine je neprestano i pojedinac se osjeća motiviranim prema sukladnom i realnom ponašanju u odnosu na moralne norme. Ne samo to, pojedinac se osjeća sposobnim za odgovore koji uvažavaju samog sebe i okolinu, konkretno zalaganje za druge, fleksibilnost i ravnotežu između osobnih i okolinskih iščekivanja.³³ Ukratko, proaktivni religiozni stav zahtijeva nadilaženje infantilnih ovisnosti i potrebe za zaštitom te se sastoji od osobnog odnosa prema Bogu, oslobođenog zahtjeva za utjehom, sigurnošću i osobnim koristima, iako oni sadrže potporu za pojedinca.³⁴

3.1. Posljedice za poslanje vjeroučitelja

Budući da je religiozni stav temeljan za poslanje vjeroučitelja, izvući ćemo neke zaključke koji istovremeno predstavljaju druge valjane parametre koji tumače reak-

tivnu ili proaktivnu valjanost komponenti u ovom stanju života.

Vidjelo se da je religiozni stav opća dispozicija koja, kada je autentična i zrela, tj. proaktivna, uvijek vodi prema izgradnji dobra, otvorena je budućnosti, označena povjerenjem u samog sebe i u druge, ujedinjavajuća čitavog života pojedinca.

Takva dispozicija može biti potom specificirana na tri egzistencijalne razine, međusobno strukturirane u piramidalnom obliku.³⁵

³⁰ »Kad je ovaj stav uopćen, moralno i religiozno ponašanje može biti izraz jednoga općeg projekta, zaokupljenog vrednotama i Bogom, koji se shvaćaju kao 'dobro svoga života'. Moral i religija crpe svoj oblik iz središnjih 'proaktivnih' motiva osobe i stoga su u osnovi neovisni o vanjskim i nutarnjim pritisecima«. A. RONCO, *Psicoanalisi e pastorale*, str. 39.

³¹ Usp. L.M. RULLA, *Antropologia della vocazione cristiana*, Vol. 1, Basi interdisciplinari, Piemme, Casale Monferrato (Al), 1985, str. 238-245.

³² Usp. G. GROppo, *Maturità di fede o maturazione cristiana? Suggestioni e proposte*, u: »Orientamenti pedagogici« 30(1983), str. 641.

³³ G. Daquino ovako komentira taj stav: »Postoje takvi slučajevi u kojima se religiozna zrelost očituje s čvrstom privrženošću i uvijek dosljedna, otvorena dubljim religioznim kao i mističnim iskustvima. [...] Ovo sigurno pretpostavlja znatnu pripremu (askezu), što ne smije biti pobrkano s infantilnom regresijom ili još manje s nezrelom ovisnošću [...]. S druge strane situacija onoga 'ima vjeru' ostaje uvijek otvorena prema novim i dubljim odgovorima, jer je vjera uvijek hod, nikad zastoj ili nepokretljivost, nikad posjedovanje. [...] 'Vjerovati', dakle, uključuje rizike, strahove i sumnje, koji su nužni i za zrelog pojedinca. [...] 'Religiozno rasti' znači dakle, odreći se statičnosti i navika da bi se postigle nove i potpunije sigurnosti; znači također riskirati religiozne konflikte koji, iako ograničeni na religioznu dimenziju psihičkog života, predstavljaju znatne poteškoće za onoga koji ih živi.« G. DACQUINO, *Religiosità e psicoanalisi*, str. 105.

³⁴ Usp. L.S. FILLIPI, *Maturità umana e celibato*, str. 139. Usp. također: A.VAN KAAM, *Religione e personalità*, str. 117-120.

³⁵ Usp. A. RONCO, *I dinamismi psicologici nella crescita spirituale*, str. 153-154.

- Ona je prije svega angažirani projekt života, obilježen svjesnim i ustrajnim zalaganjem, a ne nagonским ili hedonističkim, koji je sposoban odgoditi neposredna zadovoljstva, potpomognuta voljom koja teži izgrađivanju dobra ili postizanju vrijednosti iako se vremenski mnogo odgađaju.
- Na drugom mjestu, takav projekt života je namijenjen privrženosti osobama; ne radi se o zalaganju za neku apstraktnu ideologiju ili o neposrednim konkretnim projektima, nego prvenstveno o zalaganju za osobe, živeći međuosobni odnos s »ti«, s onim što daje smisao života pojedincu.
- Na trećem mjestu, riječ je o projektu života posvećenom također privrženosti transcendentalnom i posvemašnjem »Ti«; i na ovoj razini ljudsko »ti« nije više dostatno, jer se doživljava kao prolazno i svršeno! Sama ljudska međuosobna relacija, iako življena kroz bratstvo, društvenost, čovjekoljubivost itd., nije više dovoljna. Čovjek također osjeća potrebu za odnosom s apsolutnim Ti, koje nadilazi čovjekovu ograničenost, ali mu je istovremeno blizu kao posljednji smisao njegove egzistencije.

Osim ove tri razine poredane jedna za drugom, za onog koji kao istinsku prihvaća hipotezu da se je Bog povijesno susreo s čovjekom – kao u slučaju kršćanske Objave – daju se druge dvije važne razine proizišle iz prve tri.

- Prva je duboka promjena psihičke komponente pojedinca u njegovu stavu prema Bogu: transcendentni i potpuni Ti nije više tek opće apsolutno biće ili potreba za smislom, nego Osoba koja se prihvaća u duboki stil osobnog života, vjerujući njezinoj riječi i sljedeći je u

vjeri i povijesnim uputama, preko Crkve, religiozne zajednice, normi, struktura itd.

- Druga je svakodnevno i konkretno smišljeno zalaganje, osobno i neprestano nastojanje pojedinca da s optimizmom istražuje, sakuplja i izgrađuje zajedno s Bogom sve dublji osjećaj svog odnosa s Njime, unutar specifičnog projekta osobnog života koji sam izabere. Riječ je o radu koji ide za tim da ujedinjuje i sve više integrira njegovu osobnost.

Iz značajki jednoga sličnog projekta života, iz prethodno spomenutih parametara o religioznosti proizlazi prilično jasna identifikacija temeljnog stava pretežno reaktivnog ili proaktivnog i u poslanju (zadacima) vjeroučitelja.

4. UMJESTO ZAKLJUČKA

Ovo je pokušaj psihološkog razumijevanja nekih stavova religioznosti kroz proaktivnost i reaktivnost u ponašanju vjeroučitelja. Cilj je ovoga članka da pomogne razumjeti potrebu za tim da vjeroučitelj svoju religioznost, koja za njegov život ima poseban smisao i nezaobilaznu vrijednost, obogati proaktivnim stavovima. Svakodnevno životno iskustvo nas potiče na posvješćivanje proaktivnih i reaktivnih ponašanja koja se očituju i u življenju religioznosti, po kojima i vjeroučiteljevo djelovanje – prožeto proaktivnim ili reaktivnim stavovima – može doista biti manje ili više učinkovito i prepoznatljiv element njegovoga religioznog identiteta.

Svjesni činjenice da psihologija gleda na religioznost svojim vlastitim očima, radije smo upozorili na međusobnu vezu nekih vidova psihologije i nekih vidova religije, nego da ih sučeljavamo. Ovaj članak nema ambiciju istraživati i predstavljati psihologiju religioznosti, nego tek ukazu-

je na potrebu za otvorenošću prema detaljnom proučavanju tolikih lica religioznosti. Pa i kod samog vjeroučitelja, koji je pozvan da prenosi Božju poruku mladim vjernicima, čovjeku, crkveno je poslanje povezano s potrebom za neprestanim produblјivanjem i usklađivanjem (po mjeri Kristovoj) osobne vjere kao izgrađenog odnosa s Bogom u Isusu Kristu po izabranoj pripadnosti Crkvi. To poslanje neodvojivo je od sve novijih i novijih nastojanja da se kroz daljnja »propitivanja« trajno izgrađuje i postaje znamen Boga u pozivu koji ima.

Religioznost vidimo kao sastavnicu vjeroučiteljeve profesionalnosti, a njegovo radno iskustvo kao mjesto u kojemu se »hrani« religioznost. Pokušali smo religioznost smjestiti u psihološko okruženje i istaći da religioznost iz koje »zrače« proaktivni stavovi doprinosi življenju kršćanske vjere i u vjeroučiteljevu pozivu.

Da bi vjeroučitelj poticao, podržavao osobno traženje i rast učenika, kojih je on protagonist, da bi davanje i primanje bili djelotvorniji, da bi komunikacija između vjeroučitelja i učenika bila istinski susret, potrebno je da on izgrađuje proaktivne stavove koji se reflektiraju i u njegovoj religioznosti. Autentičan vjeroučitelj ima pretežito proaktivne stavove koji prožimaju njegovo ponašanje, a kada treba reagirati na izazovne i problematične situacije, teži za tim i traži načina da i tada to čini na proaktivan način.

Djelotvornosti vjeroučiteljeva svjedočenja, nema sumnje, doprinose proaktivni

religiozni stavovi, iza kojih stoji čovjek s cijelom svojom osobnošću koji riječju, svojim držanjem i načinom života svjedoči istinu evanđelja. To jednostavno vrijedi za svaku osobu, a osobito za vjeroučitelja koji mora biti osvjedočeni proaktivni promicatelj vrednota koje nudi i mora duboko živjeti ono što predlaže i želi prenijeti.

Uloga svih koji sudjeluju u rastu i dozrijevanju osobe nije nimalo beznačajna, pa tako ni vjeroučiteljeva. Izravan i zdrav odnos vjeroučitelja koji »diše« proaktivnim religioznim stavovima taj proces omogućuje i pospješuje, dok reaktivni stavovi ostavljaju posljedice i na pojedincu i na društvu.

Da bi vjeroučitelj mogao odgovoriti zahtjevima proaktivne religioznosti, mora biti svjestan da je i sam u procesu odgoja koji uključuje egzistencijalnu poučljivost, svagdanju brigu i zalaganje za stjecanje i usvajanje proaktivnih religioznih stavova. Zato je nužno živjeti u stanju trajnog odgoja, u svakodnevnom naporu da proaktivno zajedno s drugima napredujemo prema cjelovitom ostvarenju čovječnosti. Pitanje je koliko i kako onaj tko nije proaktivne religioznosti, može drugima pokazivati put. A zato nisu dovoljna načela i upute, nego ljudi koji znaju upravljati vlastitim životom. Razumljivo je stoga da djeca i mladi uče živjeti od onoga tko zna živjeti. Takve osobe jednostavno stvaraju poticajno odgojno ozračje koje pomaže osobi da kreativno, tj. proaktivno živi svoju religioznost i tako ostvaruje svoj potpuni razvoj.